

การออกแบบฟื้นฟูย่าน และพัฒนาพื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบอน
ด้วยกระบวนการศึกษาดูงาน

**Rehabilitation and Development of the Ban Bon Muslim Community
Through a Study Tour Process**

ญาโณ ลีรัตน์ขจร^{1*} และ ชูวิทย์ สุจฉายา ร.น.¹
Yano Leeratanakajon^{1*} and Chuvit SuchaXaya¹

Received: July 21, 2023; Revised: November 07, 2023; Accepted: November 14, 2023

บทคัดย่อ

จากนโยบายทางภาครัฐ ในปี พ.ศ. 2553 ได้มีมติยกให้เมืองสงขลาเป็นเมืองมรดกของชาติ โดยทางเทศบาลเมืองสงขลา มีนโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่าสงขลาอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่เกิดขึ้นยังไม่ครอบคลุมถึงชุมชนมุสลิมบ้านบอน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในขอบเขตกำแพงเมืองเก่าสงขลามาตั้งแต่ ก่อตั้งเมือง จึงจำเป็นต้องเตรียมความพร้อม และวางแผนการบริหารจัดการชุมชนให้ได้รับการอนุรักษ์ - พัฒนาที่เหมาะสม การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้กระบวนการศึกษาดูงานเป็นเครื่องมือ ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน และจัดกระบวนการดำเนินกิจกรรมให้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมา ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองเก่า สงขลา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของของคนในชุมชนอยู่ใน ระดับที่ต่ำ และแนวคิดที่มีต่อการพัฒนายังมีมุมมองที่ไม่เปิดกว้าง จึงวางแผนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา จนเกิดรูปแบบ ของกระบวนการศึกษาดูงานเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งผลจากงานวิจัยนี้พบว่า กระบวนการศึกษาดูงานนั้น สามารถยกระดับการมีส่วนร่วม สร้างความเสมอภาค และสะท้อนผลจากกระบวนการศึกษาดูงานที่มีประสิทธิภาพ สามารถ นำมาสรุปเพื่อจัดทำแนวทางการอนุรักษ์ - พัฒนา และแนวทางการบริหารจัดการชุมชนมุสลิมบ้านบอนสู่การปฏิบัติจริงใน พื้นที่ และเป็นแนวทางสำหรับการจัดกระบวนการศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

คำสำคัญ: การศึกษาดูงาน ชุมชนมุสลิม อนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันอาศรมศิลป์ กรุงเทพมหานคร, Faculty of Architecture, Arsom Silp Institute of the Arts, Bangkok

*Corresponding author e-mail: ki-nim@hotmail.com

Abstract

According to government policy, in 2010, there was a resolution to elevate Songkhla City to be a national heritage city. The Songkhla Municipality has a policy to preserve and restore the old city of Songkhla sustainably, along with ecotourism. The development has not yet covered the Ban Bon Muslim community, which is part of the boundary of the old city wall of Songkhla. Therefore, there must be preparation for the community to be preserved and developed. And there are guidelines for managing the area appropriately. This study is participatory action research. The objective is to study the use of the study tour process as a tool for solving problems within the community and organize the study tour process so that the knowledge gained from the study tour can be effectively applied to develop the area. Towards conservation and development that is consistent with the development of the old city of Songkhla using in - depth interviews with a sample group in the area. It was found that the participation of people in the community was at a low level, and the concept of development is not yet open. Therefore, a study tour process was born to promote participation. Research has found that the study tour process can enhance participation. Create equality and reflect the effective results that can be summarized to create conservation - development guidelines and guidelines for managing the Ban Bon Muslim community into current practice in the area. This is a guideline for other areas with a similar context.

Keywords: Study Tour, Muslim Community, Community Conservation and Rehabilitation

บทนำ

“เมืองเก่าสงขลา” ได้รับการประกาศขอบเขตเมืองเก่าสงขลา โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553 จึงมีขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าที่ชัดเจน และมีนโยบายจากหน่วยงานทางภาครัฐมาสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดเป็นรูปธรรม เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูอนุรักษ์เมืองเก่า เป็นเมืองสำคัญที่มีมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม และเป็นแหล่งผสมผสานทางวัฒนธรรมอันหลากหลายของกลุ่มคน 3 ศาสนา คือ ชาวไทยพุทธ ไทยจีน และไทยมุสลิม ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบวิถีชีวิตชุมชนที่มีเอกลักษณ์ ชุมชนมุสลิมบ้านบนปัจจุบัน ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองเก่าด้านใต้ (ปัจจุบันกำแพงเมืองได้ถูกรื้อออกหมดแล้ว) โดยทางเทศบาลเมืองสงขลามีนโยบายในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูเมืองเก่าสงขลาอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชุมชนมุสลิมบ้านบนจะเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเก่าสงขลาแต่ตั้งแต่ต้น แต่ด้วยความเฉพาะตัวของศาสนาที่มีความรักสงบ และคนในพื้นที่เองไม่ค่อยเปิดรับกิจกรรมหลาย ๆ อย่างร่วมกับชุมชนอื่นในพื้นที่เมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดทางศาสนาและมุมมองในการพัฒนาที่ไม่เปิดกว้าง การมีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแบ่งชนชั้น (Social Class) กล่าวคือในชุมชนมีการถูกแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ โดยกลุ่มที่มีบทบาทในชุมชนมี 2 กลุ่มหลักคือ กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งสมาชิกชมรมส่วนมากเป็นกลุ่มคนของทางภาครัฐ ที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงหน่วยงานภายนอก เขียนและจัดการโครงการเพื่อนำเสนอหน่วยงานต่าง ๆ และกลุ่มที่ 2 คือกลุ่มคณะกรรมการมัสยิด ซึ่งส่วนมากเป็นชาวชุมชน มีความสนิทสนมกลมเกลียวเนื่องจากอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในชุมชนมานานจึงมีความสำนึกร่วมแห่งความเป็นชุมชนสูง (Sense of Community) การมีกลุ่มแกนนำชุมชนหลายกลุ่มทำให้การดำเนินการพัฒนาชุมชนไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ระดับของการแบ่งชนชั้นไม่ได้แสดงออกมาชัดเจน เนื่องจากยังคงมีบุคคลที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มอยู่บ้าง

จากการตั้งข้อสังเกตดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือและเลือกกำหนดกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนแบบคละกลุ่ม และสร้างประสบการณ์ร่วมกัน การดำเนินงานเตรียมความพร้อมชุมชนมุสลิมบ้านบน สู่การเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเก่าสงขลาอย่างแท้จริง โดยการยกระดับชุมชนมัสยิด

บ้านบน ผ่านการรับรู้ ตระหนักในคุณค่า สร้างความเข้าใจ และผลสัมฤทธิ์ประโยชน์ร่วมกัน สร้างการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และความรู้สึก ให้สามารถทำความเข้าใจในหลาย ๆ มุมมองจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสัมผัสประสบการณ์จริง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง จากเหตุผลดังกล่าว จึงได้นำแนวทางการศึกษาดูงานมาใช้เป็นเครื่องมือในการร่วมกันจัดทำแผนและผังแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ของตัวแทนจากหลากหลายกลุ่มในชุมชนมุสลิมบ้านบน เพื่อสัมผัสประสบการณ์โดยตรงในพื้นที่จริง เพื่อสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นระหว่างศึกษาดูงาน และการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างตัวแทนชุมชนมุสลิมบ้านบนและผู้นำชุมชนที่ไปศึกษาดูงาน ต่อแนวทางการพัฒนาชุมชนให้ตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนา รวมถึงร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการนำแนวทางการพัฒนาประยุกต์ใช้กับการวางแผนและผังแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนของตนเอง

สมมติฐานงานวิจัย

การใช้กระบวนการศึกษาดูงานนั้น จะส่งผลให้ชุมชนลดความขัดแย้ง สร้างความเสมอภาคและสมานฉันท์ ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดทำแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชน การพัฒนาคุณภาพ และกิจกรรมของชุมชนที่เป็นที่เห็นชอบร่วมกัน และสามารถนำไปปฏิบัติได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้กระบวนการศึกษาดูงานเป็นเครื่องมือในแก้ไขปัญหาภายในชุมชน และจัดกระบวนการดำเนินกิจกรรมให้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชน

นิยามศัพท์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environment) คือ สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่อยู่โดยรอบแหล่งศิลปกรรม ที่มีความเกี่ยวเนื่อง และมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม

ศิลปกรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี เทคโนโลยี แบ่งเป็น 1) อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน สถาน หลักเมือง 2) วัด วัตร่าง ศาสนสถาน 3) พิพิธภัณฑสถาน 4) แหล่งโบราณคดีทั้งที่ขุดแล้วและยังไม่ได้ขุดค้น โบราณวัตถุ เศษภาชนะโบราณ 5) ชุมชนโบราณ เมืองโบราณ อุทยานประวัติศาสตร์ 6) เมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และ 7) ย่านชุมชนเก่า (กลุ่มงานจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, 2562)

แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

1. เร่งรัดและกระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐและประชาชนเอาใจใส่ ควบคุม ดูแล และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างถูกต้องและเหมาะสม

2. แก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสม และได้ผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง

3. ป้องกันมิให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปในทางที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

4. เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่บุคลากรในท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการคุ้มครอง และรักษา สภาพแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปกรรม

5. ส่งเสริมให้มีการอบรม และสร้างสามัญสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักหวงแหน เห็นคุณค่าของศิลปกรรมและ สิ่งแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปกรรม

6. พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม จะต้องอยู่ในกรอบที่กำหนดไว้เท่าที่สามารถรองรับ การพัฒนาได้ โดยยังรักษาสภาพแวดล้อมสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปกรรมไว้ ลักษณะนี้เรียกว่า “การพัฒนา เชิงอนุรักษ์” ต้องแยกพื้นที่ที่ออกจากการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจให้ชัดเจน โดยกำหนดขอบเขตและพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนา แต่ละประเภทให้ชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความเข้มข้นในการพัฒนาแต่ละพื้นที่ด้วย พื้นที่ที่จะพัฒนาเชิงเศรษฐกิจควรห่าง จากพื้นที่ที่จะพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ดังนั้น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม คือ การควบคุมสภาพแวดล้อมที่อยู่ใน เขตธรรมชาติและศิลปกรรมอย่างเหมาะสม มีระดับความเข้มงวดในการควบคุมเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึง ตัวแหล่งธรรมชาติและศิลปกรรม รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มีความสอดคล้อง ส่งเสริมซึ่งกันและกัน

2. แหล่งอันควรอนุรักษ์ (Nucleus) หมายถึง ตัวธรรมชาติและศิลปกรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์

3. พื้นที่สงวน (Preservation Area) หมายถึง พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านวิชาการ และมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง หรือผลกระทบทำให้ถูกทำลายได้ง่าย ในพื้นที่นี้ห้ามการกระทำใด ๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิม ของธรรมชาติและศิลปกรรมโดยเด็ดขาด

4. พื้นที่อนุรักษ์ (Conservation Area) หมายถึง พื้นที่ใกล้เคียงหรือบริเวณรอบตัวธรรมชาติและศิลปกรรม ซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมมีผลกระทบต่อการคงอยู่ของตัวธรรมชาติและศิลปกรรมด้วย ในบริเวณนี้ยินยอมให้ทำกิจกรรมได้ บางประการที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่มากนัก

5. พื้นที่บริการและการจัดการหรือพัฒนา (Service and Management Area) หมายถึง พื้นที่ข้างเคียงหรือ โดยรอบแหล่งธรรมชาติและศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวพันกับตัวธรรมชาติและศิลปกรรมน้อยมาก จึงยินยอมให้มีการพัฒนา ได้ แต่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานที่รับผิดชอบว่า กิจกรรมใดที่จะเกิดขึ้นจะไม่ส่งผลกระทบให้เกิดการทำลาย ค่าของแหล่งธรรมชาติและศิลปกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ เป็นการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่ได้จำกัดว่าจะเป็นรูปแบบใด เช่น ถนน ทางเดิน สวนสาธารณะ สนาม ลานชุมชน ลานเมือง เป็นต้น ซึ่งสามารถเข้าใช้พื้นที่ได้โดยไม่ต้องขออนุญาต ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้หรือแบ่งปันร่วมกันสมาชิกทุก ๆ คน พื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้ในเชิงกายภาพซึ่ง สามารถมองเห็นได้จากทุกคน และมีการเข้าถึงได้มากกว่าพื้นที่ส่วนตัว นอกเหนือจากพื้นที่ทางกายภาพแล้ว จะต้องสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างคนกับสถานที่ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างให้พื้นที่สาธารณะ เกิดการใช้งาน อย่างมี ชีวิตชีวา คือ การสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของผู้คน ดังนั้นพื้นที่สาธารณะจะต้องมีการเข้าถึงพื้นที่ การเชื่อมต่อที่ดี ความรู้สึกสบาย ปลอดภัย บรรยากาศที่เชื่อเชียว และมีกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเข้าสังคมของผู้ใช้พื้นที่ (The Urbanis, 2020)

การศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงาน คืออีกหนึ่งกระบวนการของการพัฒนาตัวเองและองค์กร อันหมายถึงการเดินทางไปเรียนรู้ “ความจริง” ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งความจริงในมิติที่เป็นความสำเร็จ และความจริงในมิติของความล้มเหลว จะนิยามความหมายของคำว่า “ศึกษาดูงาน” คือ “เปิดโลกทัศน์” ที่ประกอบด้วย การ ไปดู ไปสังเกต ไปจด ไปจำ ในสิ่งอันเป็นความรู้ เพื่อนำกลับมาพัฒนาตัวเองและองค์กร หรือแม้แต่การให้คำจำกัดความบนฐานคิดว่าด้วยศาสตร์ของการจัดการความรู้ (Knowledge Management) อาทิ การเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สะท้อนถึงลักษณะสำคัญ (พนัส ปรีวาสนา, 2564)

กรอบแนวคิด และทฤษฎีการเรียนรู้

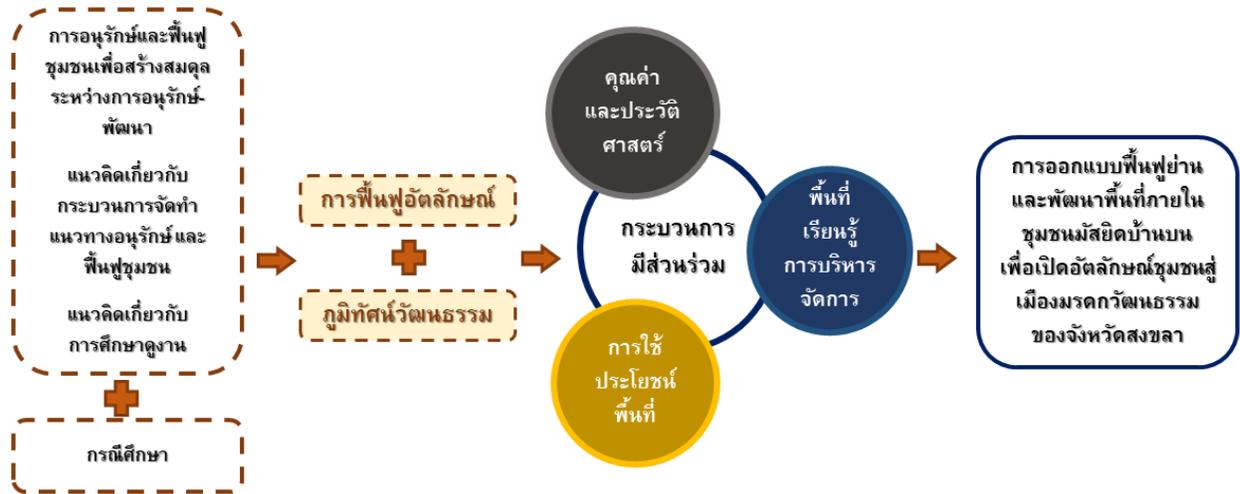
1. Community - Based Learning (เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน)
2. Culture Based Learning (เรียนรู้บนฐานวัฒนธรรม)
3. Student - Centered Learning (เรียนรู้โดยใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง)
4. Knowledge Management (การจัดการความรู้)

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation)

แนวคิดการมีส่วนร่วม หมายถึง การสร้างโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยผ่านทางกระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการเรียนรู้ การริเริ่มในการคิดร่วมกำหนดแนวทางในการพัฒนาร่วมกัน ไขว่ วางแผนปฏิบัติ และให้ได้รับข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำแผนงานโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติตลอดจนปัจจัยการผลิตในสังคมอันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และให้เกิดประโยชน์ (พระชัชชัย สนธิธรมโม (วรรณนาวิณ), 2561) รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนามี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน 2) ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ และกำหนดแนวทางการดำเนินงาน 3) ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก 4) ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ และ 5) ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำ ซึ่งในการประเมินเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ (Formative Evaluation) หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation)

กรอบแนวคิดการวิจัย

การจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การแก้ปัญหาและประสานประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงสามารถรักษาคุณค่าทั้งในทางกายภาพและทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างไร สามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนี้

รูปที่ 1 : กรอบแนวคิดการวิจัย
 ที่มา : คณะผู้วิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ โครงการการออกแบบฟื้นฟูย่าน และพัฒนาพื้นที่ภายในชุมชนมุสลิมบ้านบนเพื่อเปิดอัตลักษณ์ชุมชนสู่เมืองมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นงานวิจัยการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้มีส่วนร่วมดังนี้ กรรมการชุมชน กรรมการมัสยิด นักวิชาการในพื้นที่ นักขับเคลื่อนในพื้นที่ คนในชุมชน และคนบริเวณใกล้เคียงที่มีความสนใจ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ ประชุมกลุ่มย่อย เวทีประชุมสาธารณะ เพื่อสอบถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

รูปที่ 2 : ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย
ที่มา : คณะผู้วิจัย

1. **ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล** ลงพื้นที่ทำความเข้าใจชุมชนมุสลิมบ้านบน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงสร้างทุกมิติของพื้นที่ศึกษาเบื้องต้น จึงศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จากการทบทวนทฤษฎี ศึกษาและจัดทำแผนที่ชุมชนโดยการสำรวจ สังเกต และพูดคุยเชิงลึกกับคนในพื้นที่และกลุ่มแกนนำต่าง ๆ ในพื้นที่

2. **ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล** ประเมินความต้องการ วิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่ และความขัดแย้ง โดยปกติในพื้นที่ชุมชนมักจะมีกลุ่มผู้นำมากกว่า 1 กลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดความคิดเห็นและความต้องการที่ไม่ตรงกันจึงมีผลต่อการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม จึงจัดเวทีประชุมค้นหาความต้องการร่วม เพื่อให้คนในชุมชนได้มีพื้นที่แสดงความคิดเห็น ซึ่งการมีส่วนร่วมยังอยู่ในระดับต่ำ จึงนำไปสู่การจัดกระบวนการศึกษาดูงาน

3. **ขั้นตอนการศึกษาดูงาน และแนวทางการออกแบบ** ยกระดับชุมชนสร้างแรงกระตุ้นต่อการพัฒนา เมื่อกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ผ่านการประชุมร่วมกัน เพื่อค้นหาจุดแข็ง ศักยภาพ และปัญหาในชุมชน ดังนั้นจึงใช้กิจกรรมการดูงานเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรม หรือให้การสนับสนุน เพื่อยกระดับความเข้มแข็งของชุมชน และเป็นแนวทางในการวางแผนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบของตนเอง การศึกษากระบวนการศึกษาดูงานซึ่งเป็นเป้าหมายของบทความนี้ เพื่อทำความเข้าใจระเบียบขั้นตอนการดำเนินการ กำหนดแนวทางการศึกษาดูงาน เพื่อเสริมศักยภาพ และค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีขั้นตอน ดังนี้

4. รูปแบบการศึกษาดูงาน

ใช้การทำศนศึกษาและศึกษาตัวอย่างชุมชนอนุรักษ์ตัวอย่าง โดยพิจารณาจากชุมชนตัวอย่างที่ใกล้เคียงกับบริบทของชุมชนมุสลิมบ้านบนและเจ้าของชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยชุมชนที่ถูกเลือกสำหรับศึกษาดูงานเพื่อสร้างแรงบันดาลใจและประสบการณ์ พร้อมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำมาจัดทำแผนพัฒนาชุมชน กิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและความร่วมมือ งานวิจัยนี้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมกับตัวแทนชุมชนมัสยิดบ้านบน จังหวัดสงขลา อันได้มาจากการคัดเลือกโดยกลไกภายในกลุ่มที่มีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มที่มีความต้องการที่จะให้ความร่วมมือ และมีความสนใจในการพัฒนาชุมชนมุสลิมบ้านบน ทั้งหมด 20 คน ประกอบไปด้วย กรรมการชุมชน 3 คน กรรมการมัสยิด 3 คน กลุ่ม อสม. 1 คน คนในชุมชนและเจ้าของธุรกิจในพื้นที่ 9 คน ผู้ที่สนใจในการพัฒนาชุมชน

3 คน นักขับเคลื่อนในเมืองเก่าสงขลา 1 คน เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนแต่ละกลุ่มให้มากขึ้นผ่านกิจกรรมสหนาการ เพื่อสร้างความผ่อนคลาย และกิจกรรมที่ช่วยคิดแก้ปัญหาาร่วมกัน จึงได้มีกระบวนการการดำเนินงาน ดังนี้

รูปที่ 3 : สรุปขั้นตอนการศึกษาดูงาน
ที่มา : คณะผู้วิจัย

5. การคัดเลือกสถานที่ศึกษาดูงาน

ใช้กลยุทธ์เพื่อกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจในการพัฒนาชุมชน โดยมีหลัก 3 ข้อคือ 1) สถานที่ให้ความรู้ การสร้างความเข้าใจต่อชุมชนและสาธารณะ เพื่อกระตุ้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่การสื่อความหมาย เช่น บ้ายบอกคุณค่าอาคารศิลปะที่สามารถพบเห็นได้ตามที่สาธารณะ ศูนย์เรียนรู้ที่แสดงนิทรรศการอาคารที่มีคุณค่า 2) ชุมชนกำลังพัฒนา การปลูกฝังแนวคิดอนุรักษ์และคุณค่าที่มีของชุมชน การบริหารจัดการต้นทุนภายในชุมชนเพื่อนำไปต่อยอดในอนาคต และ 3) ชุมชนที่พัฒนาสำเร็จแล้ว ศึกษาการทำแผนยุทธศาสตร์ แผนแม่บท มีการบูรณาการแผนต่าง ๆ จากหลายหน่วยงาน เพื่อให้เกิดการผลักดันให้เกิดการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ทั้งในระยะสั้น ระยะยาว และการสร้างภาคีเครือข่ายสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้วางแผนการดำเนินงาน สถานที่ศึกษาดูงานต้องมีบริบทเอื้อต่อการเรียนรู้ และสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ติดต่อประสานงานกับสถานที่ศึกษาดูงาน

เพื่อขอความอนุเคราะห์ขอเข้าเยี่ยมชม และติดต่อขอวิทยากรที่มีความรู้หรือผู้มีความรู้ของชุมชนในการหาความรู้ เพื่อให้การศึกษาดูงานเกิดประสิทธิภาพ ดังนี้

ตารางที่ 1 การคัดเลือกสถานที่ศึกษาดูงาน

เกณฑ์	สถานที่
1. สถานที่ให้ความรู้	สถาบันศิลปะอิสลามแห่งประเทศไทย มัสยิดฮารุน มัสยิดบางหลวง
2. ชุมชนกำลังพัฒนา	ชุมชนบ้านคร้ว
3. ชุมชนที่พัฒนาสำเร็จแล้ว	ชุมชนกุฎีจีน

ตารางที่ 2 สถานที่ศึกษาดูงาน และกำหนดเป้าหมาย

สถานที่ศึกษาดู - ข้อมูล	เป้าหมาย
- ศึกษาดูงานที่มัสยิดฮารุน เป็นมัสยิดเก่าแก่สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2371 โดยมีโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดเป็นวิทยากรบรรยาย และพาเยี่ยมชมสถานที่	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อให้คนที่มาศึกษาดูงานได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการอนุรักษ์ศาสนสถาน 2. ศึกษาการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่ชุมชนเมือง 3. ศึกษาการอยู่ร่วมกันแบบพหุวัฒนธรรม
- ศึกษาดูงานที่สถาบันศิลปะอิสลามแห่งประเทศไทย เป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปะอิสลาม โดยมีวิทยากรผู้เชี่ยวชาญของสถาบันเป็นผู้บรรยาย	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปะอิสลาม 2. สร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับศิลปะอิสลาม และความเชื่อทางศาสนา 3. เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนโดยการนำศิลปะเข้าไปมีส่วนในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน
- ศึกษาดูงานที่มัสยิดบางหลวง ตัวมัสยิดมีความเก่าแก่และมีความโดดเด่นกว่ามัสยิดทั่วไป ด้วยการก่ออิฐถือปูนขาวทั้งหลัง แล้วทาสีไม้สีเขียวแทนที่การออกแบบอาคารเป็นโดม รวมไปถึงการตกแต่งภายในด้วยศิลปะ 3 ชาติ คือ ไทย จีน และยุโรป โดยมีโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดเป็นผู้บรรยาย และพาเยี่ยมชม	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อศึกษารูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถาน

ตารางที่ 2 สถานที่ศึกษาดูงาน และกำหนดเป้าหมาย (ต่อ)

สถานที่ศึกษาดู - ข้อมูล	เป้าหมาย
<p>- ชุมชนกุฎีจีน เป็นย่านชุมชนเก่าแก่ของฝั่งธนบุรีที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และยังเป็นย่านชุมชนที่มีความหลากหลายด้วยเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในแง่ของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ระหว่างพุทธ คริสต์ และอิสลาม รวมไปถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายของชาวไทย และพ่อค้าชาวจีนที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เป็นตัวอย่างชุมชนที่ได้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนเป็นผลสำเร็จ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ได้สัมผัสประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนของตน 2. ได้เห็นรูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์ - พัฒนา เพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ - พัฒนาชุมชนของตน 3. ตระหนักถึงการนำเสนออัตลักษณ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา เช่น อาหาร การแต่งกาย อาคาร ศาสนสถาน รวมไปถึงการนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนผ่านงานศิลปะ 4. แนวทางการจัดทำบ้านเรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ 5. ศึกษาการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู
<p>- ศึกษาดูงานที่ชุมชนบ้านครัว ชุมชนต้องเผชิญกับความกดดันเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัจจุบันกรุงเทพมหานคร มีปัญหาเรื่องการจราจรเป็นอย่างมาก คนส่วนใหญ่คิดว่าการมีทางด่วนจะช่วยแก้ปัญหานี้ได้ นั่นทำให้ชุมชนถูกมองว่าขัดขวางประโยชน์ของส่วนรวมอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง แม้ในที่สุดคณะกรรมการจะประกาศยุติการก่อสร้างถือเป็นชัยชนะของชุมชนบ้านครัวที่ต่อสู้กันมาอย่างยาวนาน ชาวชุมชนเองก็ต้องมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาชุมชน เพราะไม่ต้องการให้ชุมชนถูกมองว่าเป็นปัญหาของเมืองอีก สร้างคุณค่าและความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนโดยกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบ้านครัว ลูกขึ้นมาฟื้นฟู ผ่านโครงการ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนบ้านครัวให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ที่ได้รับความร่วมมือจากสถาบันอาศรมศิลป์ และงบประมาณสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2562 เป็นต้นมา</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเริ่มดำเนินงานในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนโดยตรงจากออมทรัพย์ชุมชนบ้านครัว 2. แนวทางในการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ชุมชนขึ้นมาแนะนำเสนอในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 3. แนวทางการปรับปรุงพื้นที่รกร้างให้เป็นพื้นที่สีเขียวของชุมชน 4. ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวในชุมชน 5. ศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน 6. ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการในพื้นที่ ทั้งทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพ

รูปที่ 4 : บรรยากาศกิจกรรมศึกษาดูงาน
ที่มา : คณะผู้วิจัย

5.1 สรุปการศึกษาดูงานของชุมชนมุสลิมบ้านบง

ผลจากการวางแผนกระบวนการศึกษาดูงานที่มีระยะเวลา 3 วัน 2 คืน

5.1.1 ทำให้คณะศึกษาดูงานที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่าง ได้เกิดการอยู่ร่วมกันมากที่สุดตั้งแต่เริ่มต้นการเดินทาง สร้างสภาวะแวดล้อมที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยการตั้งประเด็นคำถามต่อแนวทางการพัฒนาชุมชน เช่น การปรับใช้วิธีการในการแก้ปัญหาของชุมชน การนำแนวทางรูปแบบใดเพื่อปรับใช้ในการพัฒนาเป็นต้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและรับฟังความคิดเห็นมากขึ้น

5.1.2 นอกจากการกำหนดเป้าหมายหลังการศึกษาดูงาน การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษาดูงานทำให้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก เพราะสามารถกระตุ้นการรับรู้และการให้ความสำคัญต่อการศึกษาแต่ละพื้นที่ได้อย่างตรงประเด็น

5.1.3 การศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนที่มีการพัฒนาจนประสบความสำเร็จแล้วนั้นทำให้คณะศึกษาดูงานเห็นถึงประเด็นปัญหาความเห็นต่าง การหาจุดร่วมของการพัฒนาในชุมชนที่ศึกษาเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสู่ความสำเร็จ ทำให้คณะศึกษาดูงานได้เปิดใจและเปลี่ยนความคิดเห็น ค้นหาวิธีการที่สามารถประสานความคิดเห็นร่วมกัน และรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.1.4 การประชุมสรุปผลหลังการศึกษาดูงานทันทีทำให้คณะศึกษาดูงานยังมีความกระตือรือร้นต่อการพัฒนา และร่วมแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย ทำให้ได้ข้อมูลการพัฒนาพื้นที่เบื้องต้นดังนี้

ผู้ทำวิจัยสังเกตว่าคณะศึกษาดูงานฯ มีความผ่อนคลายที่จะพูดคุยกันมากขึ้น ทุกคนร่วมแสดงความคิดเห็นและเปิดรับฟังความคิดเห็น มีความกระตือรือร้นในการแบ่งปันเสนอข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการพัฒนาชุมชน และมีความกระตือรือร้นในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง นำไปสู่การประชุมเพื่อหาแนวทางการออกแบบแผนและผังการพัฒนาพื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบง รวมถึงแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกัน จนเกิดแนวทางการพัฒนาชุมชนที่

เป็นที่รับรู้และยอมรับของชุมชน และเป้าหมายการพัฒนาที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ลดความขัดแย้ง เกิดการผสมผสานผลประโยชน์ร่วมกัน การบริหารจัดการบุคคลากรในพื้นที่ที่เป็นไปอย่างเสมอภาค

การเริ่มต้นการศึกษาดูงาน ผู้วิจัยให้คณะดูงานฯ ได้ร่วมสะท้อนความคิดเห็นจากการศึกษาดูงาน โดยตั้งคำถามสิ่งที่เห็นและประทับใจ โดยแบ่งเป็นสิ่งที่เห็นทางกายภาพ การบริหารจัดการ และทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่

1. ทางกายภาพ การใช้ภาพวาดฝาผนังสื่อความหมาย การอนุรักษ์บ้านเก่า การใช้สร้างอาคารศูนย์เรียนรู้ การใช้ป้ายและสัญลักษณ์อธิบาย และข้อมูลแผนที่ ในส่วนนี้ผู้ทำวิจัยได้ตั้งคำถามให้ย้อนคิดสิ่งที่ประทับใจเหล่านี้เปรียบเทียบกับชุมชนมุสลิมบ้านบน ซึ่งคณะศึกษาดูงานฯ ได้ยกเรื่องอาคารพื้นที่การเรียนรู้เป็นเรื่องแรกแสดงออกถึงความต้องการพื้นที่สำหรับบอกเล่าเรื่องราว เก็บรักษาวัตถุโบราณ และเป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงเป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลและประวัติศาสตร์ของชุมชน หลังจากนั้นจึงเป็นเรื่องการจัดตลาด ภาพวาดฝาผนัง และการกำหนดบ้านเรียนรู้ซึ่งจะถูกกำหนดลงไปแผนพัฒนาชุมชน

2. การบริหารจัดการ ในส่วนนี้คณะดูงานฯ ได้แสดงความคิดเห็น ได้แก่ การจัดการเรื่องการจราจร เช่น การกำหนดพื้นที่จอดรถ การท่องเที่ยวด้วยการเดิน ทิศทางการเชื่อมต่อกับถนนเส้นอื่น ๆ ภายนอกย่านเก่า ความสะอาด ในการเข้าถึง เป็นต้น โดยสิ่งที่คณะดูงานฯ อยากให้มีการจัดการมากที่สุด คือ การจราจร ความสะอาด ความปลอดภัยของชุมชน และการจัดตั้งคณะดำเนินงานบริหารจัดการชุมชนมุสลิมบ้านบน

3. ทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ การมีภาคีและศิลปินช่วยทำให้กระบวนการอนุรักษ์ย่านเก่ามีประสิทธิภาพ ความใฝ่รู้ของคนในชุมชน การร่วมมือช่วยเหลือกัน การมีทรัพยากรบุคคลที่ช่วยกันอนุรักษ์บ้านเก่า การมีพื้นที่ส่วนกลางร่วมทำกิจกรรมอาหารเฉพาะถิ่น และเมื่อสะท้อนกลับไปชุมชนมุสลิมบ้านบน คณะดูงานฯ พบว่าตนเองมีคุณสมบัติตามสิ่งที่เห็น และประทับใจในพื้นที่ศึกษาดูงานทุกข้อ เพียงแต่มีบางข้อที่ตนเองมีแต่ยังไม่ได้นำมาจัดการ ได้แก่ การดึงศิลปินและภาคีต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือ การใฝ่รู้ของคนซึ่งชุมชนมุสลิมบ้านบนมีอยู่แต่ยังไม่ได้เผยแพร่ และการมีอาหารพื้นถิ่นแต่ยังไม่ได้รับการต่อยอด

5.2 ขั้นตอนการนำเสนอแนวทางการออกแบบที่สามารถนำไปปฏิบัติ เป็นผลสืบเนื่องจากกิจกรรมการศึกษาดูงานได้จัดวงประชุมจากความต้องการที่จะส่งต่อความรู้และประสบการณ์ให้แก่คนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาดูงาน โดยการบอกเล่าเรื่องราว และแสดงภาพถ่ายของสถานที่ศึกษาดูงาน เพื่อเป็นแนวทางเบื้องต้นในการร่วมกันออกแบบแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนมุสลิมบ้านบน ซึ่งประกอบด้วย การออกแบบผังพัฒนาพื้นที่สาธารณะในชุมชน และจัดทำมาตรการกำกับผังที่ได้จากความคิดเห็นของชุมชน การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมอย่างละเอียด และศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอแบบต่อชุมชน เพื่อนำเสนอสู่แนวทางการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

5.2.1 จากการค้าเนินกระบวนการได้แนวทางการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1) บริเวณจุดเชื่อมต่อกับถนนพัทลุง

เป็นทางเข้าหลักชุมชน เนื่องจากอยู่ติดถนนนางงามที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเมืองเก่าสงขลาและถนนไทรบุรีซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักของเมือง และเชื่อมต่อกันระหว่างภูมิภาค จึงเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวเดินเข้าสู่ชุมชน ปัจจุบันบริเวณริมถนนทางเข้าชุมชนและอาคารบ้านเรือนบริเวณนี้ยังไม่เอกลักษณะที่ชัดเจนนัก ทำให้บริเวณทางเข้าไม่สามารถสร้างการรับรู้ว่าเป็นประตูทางเข้าชุมชน (Gateway) ได้ดีเท่าที่ควร จึงควรทำการปรับปรุงพื้นที่บริเวณที่ส่งเสริมจุดหมายตาม (Landmark) ที่มีอยู่คือ หออาซานของมัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) และปรับปรุงให้ประตูทางเข้ามี

เอกลักษณ์ของชุมชนพร้อมทั้งมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ให้เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของชุมชนในอนาคต เช่น ศูนย์บริการข้อมูล ห้องน้ำ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอยที่ทางชุมชนและเทศบาลเมืองสงขลาต้องการจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวในบริเวณนี้

2) บริเวณจุดเชื่อมต่อกับตรอกมัสยิด

ตรอกมัสยิดเป็นเส้นทางสัญจรย่อย ที่เชื่อมต่อเส้นทางสัญจรหลักของชุมชน คือ ถนนนางงามและถนนราชีวาส เข้าสู่ชุมชนบริเวณมัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) ที่ประกอบด้วยอาคารพักอาศัยเก่าแก่ของชุมชนและเชื่อมต่อไปสู่จุดหมายที่สำคัญของชุมชน ซึ่งทางกรรมการมัสยิดและคนในชุมชนมีแนวคิดจะปรับปรุงพื้นที่เพื่อส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยว โดยคาดว่าจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินบนถนนมากขึ้น ดังนั้น ในการปรับปรุงดังกล่าวจึงควรคำนึงถึงการเป็นพื้นที่สะอาด สวยงาม สื่ออัตลักษณ์ชุมชน เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ส่งเสริมการเข้าถึงพื้นที่รวมถึงยังสามารถรักษาวิถีชีวิตของชุมชน และส่งเสริมมุมมอง คือ หออาชานของมัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของชุมชนไว้ แผนและผังแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนมุสลิมบ้านบน (Conceptual Plan) การวิเคราะห์ลักษณะของชุมชน โดยผู้วิจัยได้นำทฤษฎีจินตภาพเมือง (Image of City) มาพิจารณาองค์ประกอบที่ผู้คนนำมาสร้างภาพเมืองในจินตนาการ เพื่อหาจุดเด่นจุดด้อยของพื้นที่ที่ควรนำมาส่งเสริมและปรับปรุงให้ดีขึ้น ดังนี้

5.3 แนวทางการอนุรักษ์ในเขตชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

5.3.1 เขตชุมชนมุสลิมบ้านบน

จากการพิจารณาอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และศาสนสถานในชุมชน แสดงถึงการเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปสถาปัตยกรรม ที่มีแนวทางการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต ดังนั้น แนวทางการพัฒนาเป็นการอนุรักษ์เชิงพัฒนา จากนั้นจึงสามารถขยายไปสู่การออกแบบที่ต้องการอนุรักษ์ โดยการคำนึงถึงคุณค่าเดิม ความสำคัญต่าง ๆ เพื่อนำกลับมาใช้งานใหม่โดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร รวมถึงมีการควบคุมการพัฒนาด้านการก่อสร้างอาคาร ให้มีความกลมกลืน สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชนและรักษาทัศนียภาพโดยรวมของพื้นที่ด้วยการกำหนดรูปแบบ ขนาด สัดส่วน ความสูง สีสน และองค์ประกอบ รวมถึงกิจกรรมการใช้อาคารให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิมของคนในชุมชน โดยการกำหนดขอบเขตชุมชนที่ควรได้รับการอนุรักษ์และควบคุมการพัฒนา ควรครอบคลุมบริเวณที่ตั้งของอาคารที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ และศาสนสถานทั้งหมดในชุมชน

5.3.2 เขตพื้นที่ต่อเนื่อง

พื้นที่ต่อเนื่องที่มีความสำคัญต่อการรักษาภูมิทัศน์โดยรวมของพื้นที่ คือ บริเวณโดยรอบชุมชนมุสลิมบ้านบน สภาพแวดล้อมโดยรวม ประกอบด้วย อาคารบ้านเรือนที่มีความสูงเกิน 2 - 3 ชั้น วางตัวค่อนข้างหนาแน่น โดยมีที่ว่างและต้นไม้แทรกตัวอยู่ค่อนข้างน้อย จึงได้มีแนวคิดในการรักษาพื้นที่บริเวณนี้ โดยจะควบคุมไม่ให้มีการก่อสร้างอาคารที่สูงเกินอาคารที่มีอยู่เดิม เพื่อเป็นการรักษาภูมิทัศน์และที่โล่งว่างหลักของเมือง จากแนวคิดและการฟื้นฟูปรับปรุงพื้นที่ข้างต้นนี้ ได้นำข้อมูลไปใช้ในการจัดทำเป็นแผนโครงการการอนุรักษ์คุ้มครองชุมชนตลอดจนการทำแผนไปปฏิบัติร่วมกันกับชุมชนต่อไป

5.4 ขั้นตอนแนวทางการบริหารจัดการสู่การปฏิบัติ

เพื่อกำหนดเป้าหมาย และแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ด้วยตนเองของคนในชุมชน เป็นความริ้วรอยที่สามารนำไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นได้ และสามารถดูแลรักษาพื้นที่อยู่อาศัยของตนเองได้อย่างยั่งยืน

5.5 แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบน

จากประเด็นปัญหาของกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีการแยกส่วนที่ชัดเจน และการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนของปัญหา และความจำเป็นของการจัดตั้งกรรมการบริหารจัดการขึ้นมาเพื่อให้การทำงานและประสานงานในชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยนำแนวทางจากการศึกษาดูงานการบริหารจัดการพื้นที่ของแต่ละชุมชนที่ไปศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน จากการศึกษาดูงานเห็นควรในการใช้รูปแบบการกระจายความร่วมมืออย่างทั่วถึงสู่ทุกฝ่าย และสร้างความเสมอภาคในการบริหารจัดการชุมชน ทางชุมชนเห็นด้วยอย่างยิ่งในการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน และชุมชนมีความพร้อมกับการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน เนื่องจากสามารถรวบรวมความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ได้ว่าเห็นควรในการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่ เพื่อให้การดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นไปในทิศทางของแผนและผังการพัฒนาชุมชนที่ร่วมกันวางแผนที่

5.5.1 การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่ต้องกระจายความร่วมมืออย่างทั่วถึง และสมาชิกคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่ต้องครอบคลุมถึงคนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาค

5.5.2 ผลสรุปจากการประชุม เห็นควรจัดทำเป็นกติกาสัญญาก่อน โดยเสนอให้มีการประชาคมเรื่องการสร้างกติกาสัญญา ซึ่งผู้ร่วมประชุมได้เสนอเพิ่มเติมว่าให้นำมาตรการกำกับผังมาปรับเป็นกติกาสัญญา เพื่อเป็นเครื่องมือตั้งต้นในการพูดคุยในประชุม แล้วจึงจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่เป็นลำดับต่อไป

จากข้อคิดเห็นที่ข้างต้น จึงนำมาสรุปเป็นแนวทางการบริหารจัดการให้ สอดคล้องตามกรอบแนวคิดการจัดการเพื่อความยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการตรวจสอบ ติดตามผล ที่จะต้องดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ต่อไปในอนาคต โดยแนวคิดการจัดการเพื่อความยั่งยืนประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ตัวแทนชุมชนประกอบไปด้วย คนในชุมชนและคนในพื้นที่ใกล้เคียงที่ให้ความสนใจในการพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมในส่วนในการดำเนินงาน 2) ตัวแทนมัสยิด ในส่วนของทางด้านศาสนา เพื่อควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ภายใต้หลักศาสนาที่ถูกต้อง และให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ในอนาคต และ 3) เจ้าอาวาส วัดโพธิ์ปฐมาวาส เนื่องด้วยเขตการปกครองชุมชนบ้านบนมีขอบเขตครอบคลุมอยู่ด้วย และเพื่อความ เป็นหนึ่งเดียวกันในพื้นที่

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

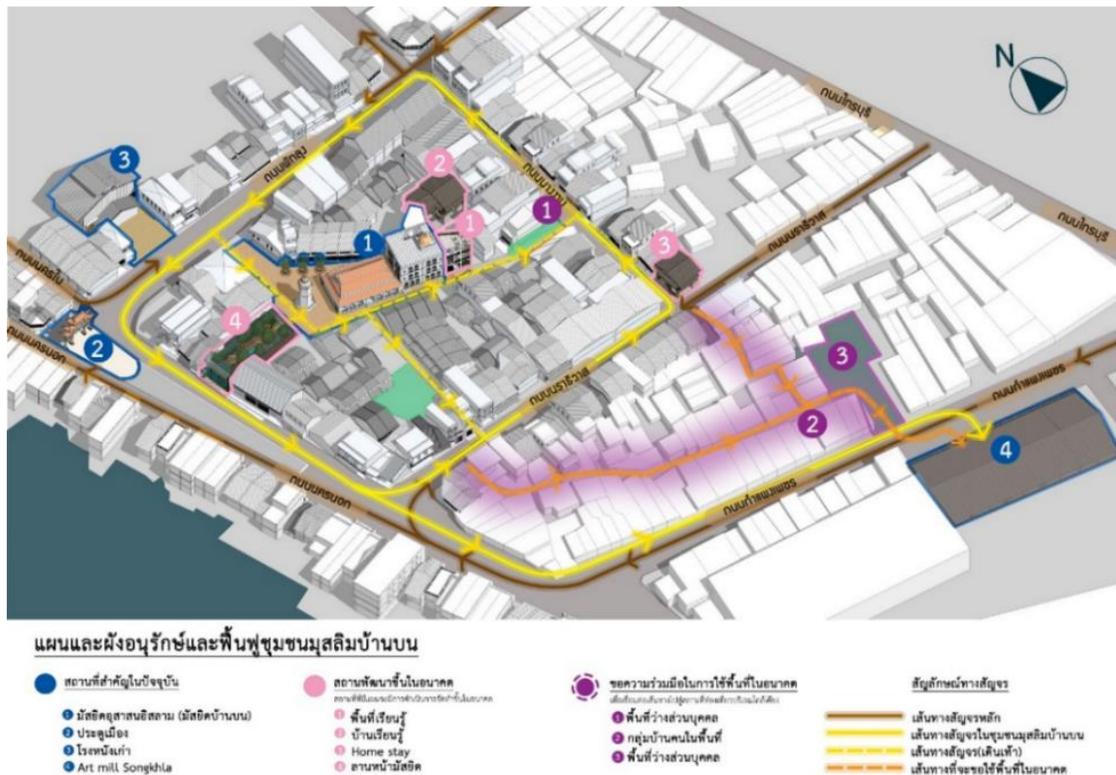
1. ผลการวิจัย

จากกระบวนการดำเนินงานดังกล่าว สามารถนำมาสรุปผลจากการดำเนินงานวิจัย การใช้กระบวนการศึกษาดูงานที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พัฒนาเมือง และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพของชุมชนมุสลิมบ้านบน เพื่อสร้างแผนการบริหารจัดการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม และจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เป็นกลไกหนึ่งที่ช่วยขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองเก่าสงขลาด้วยการสร้างผลประโยชน์ร่วมในการอนุรักษ์เมือง โดยการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่ การอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนมุสลิมบ้านบนผ่านการมีส่วนร่วม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1.1. รูปแบบการจัดกิจกรรมศึกษาดูงาน จากแนวคิดและที่มาถึงปัญหาของจัดทำแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน จึงได้รูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน ใช้เป็นเครื่องมือในการร่วมกันจัดทำแผนและผังแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ สัมผัสประสบการณ์ตรง และได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับแต่ละชุมชนที่ได้ศึกษาดูงานสร้าง การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อประสานผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน การสร้างรูปแบบกิจกรรมศึกษาดูงาน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เปรียบเทียบพื้นที่ที่ได้ศึกษาดูงานกับการค้นหา

ต้นทุน และศักยภาพของพื้นที่ของตนเอง ด้วยกิจกรรมการค้นหาคคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ร่วมกัน เพื่อสร้างจิตสำนึก ความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของเมือง สู่ออกแบบเส้นทางเรียนรู้ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ รวมถึงแนวทางการอนุรักษ์พัฒนาชุมชน อาคารทรงคุณค่า เช่น มัสยิด บ้านเก่า หรือพื้นที่ว่างเสื่อมโทรม เพื่อรักษาคุณค่าแท้ของเมือง และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชน กระบวนการดังกล่าวจัดเป็นเครื่องมือให้เกิดการบริหารจัดการตามแนวทางสากล ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อรักษาแหล่งมรดกอันทรงคุณค่าไว้ สู่เป้าหมายของการพัฒนา สร้างโอกาสให้ประชาชนร่วมรักษา และร่วมกำหนดความต้องการที่เหมาะสมของชุมชนเอง สร้างสำนึกร่วมตลอดจนเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้รับประโยชน์ร่วมได้อย่างแท้จริง

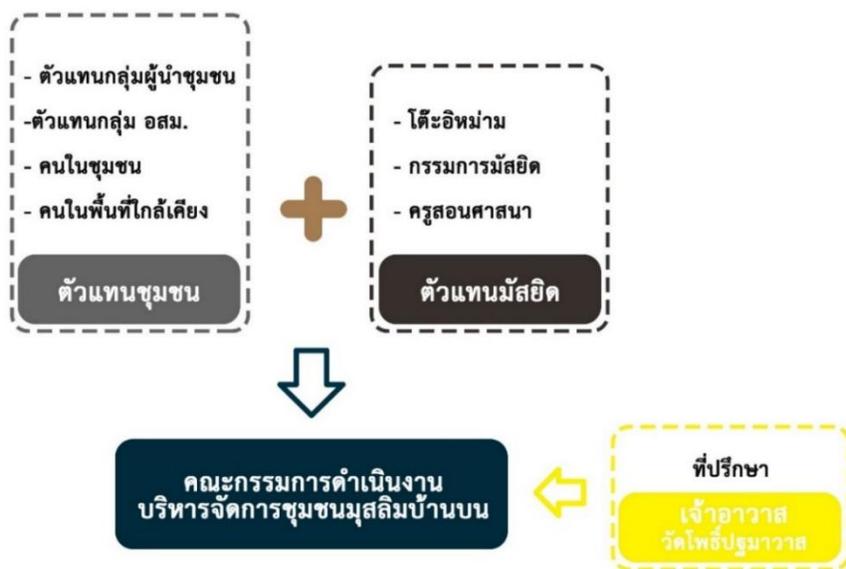
1.2 การจัดทำแผน และผังแนวทางการอนุรักษ์ - พื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบน การดำเนินกิจการในระยะนี้ ดำเนินงานผ่านการประชุมร่วมกันของชุมชน โดยกำหนดการวางแผนผังการอนุรักษ์-พื้นที่ชุมชนเป็น 2 ส่วน 1) แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบของเมืองเก่า เช่น มัสยิด กำหนดการบูรณะอาคารเก่าเพื่อเป็นบ้านเรียนรู้โดยขอความร่วมมือจากเจ้าของบ้าน เป็นต้น และ 2) สร้างบรรยากาศความมีชีวิตชีวาในชุมชนโดยกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์เส้นทางสัญจรให้สะอาด สวยงาม และสื่ออัตลักษณ์จากผลการดำเนินการจนสามารถสรุปผลออกมาเป็นแผนและผังการอนุรักษ์-พื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบน สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับการพัฒนาในอนาคต

รูปที่ 5 : ผังแนวคิดในการออกแบบแนวทางการอนุรักษ์และพื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านบน
ที่มา : คณะผู้วิจัย

หลังจากกระบวนการศึกษาได้เสร็จสิ้นลง ผู้วิจัยพบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ชุมชนร่วมกันปรับปรุงอาคารมัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) แบ่งพื้นที่ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก ภาคีคนรักเมืองสงขลา บริษัทเซฟรอนประเทศไทยสำรวจ และผลิต จำกัด และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และการใช้ศิลปะสื่ออัตลักษณ์ของชุมชนได้รับความร่วมมือจากนักวิจัยในพื้นที่ร่วมกับทางโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ ซึ่งเป็นโรงเรียนในพื้นที่ได้นำนักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรม ปรับปรุงพื้นที่ว่างในชุมชนให้เป็น “สวนแบ่งปัน” โดย สงขลาฟอรั่ม สสย. สสส. Spark U และกลุ่มพันธมิตรในสงขลา เป็นต้น ทำให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการพัฒนาชุมชนตามแผนผังการอนุรักษ์ - พื้นฟูชุมชนที่มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยแท้จริง

1.3 จัดตั้งรูปแบบคณะผู้ดำเนินการเพื่อบริหารจัดการการชุมชน ลักษณะโครงสร้างของคณะดำเนินงานมีภาคีเครือข่ายในพื้นที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เนื่องจากเครือข่ายเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก และสามารถสร้างแรงผลักดันในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการร่วมกัน โดยให้เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสเป็นที่ปรึกษาเพื่อสนับสนุนแนวทางการดำเนินการฟื้นฟู มีการนำฐานโครงสร้างองค์กรของชุมชนที่ได้ศึกษาดูงานคือชุมชนบ้านควรมาปรับใช้ ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา คนในชุมชน เป็นองค์กรแบบแนวราบ ให้มีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนและปรับกระบวนการทำงานให้ง่าย กระชับ สมาชิกมีที่มาหลากหลายกลุ่มในชุมชน โดยมีหน้าที่ในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชน ประสานงานกับเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ มีการทำงานแบบทีมเพื่อเป้าหมายการพัฒนาให้สอดคล้องกับแผนและผังการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เอื้อประโยชน์ต่อความสะดวกในการทำงาน

รูปที่ 6 : กรอบแนวคิดคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อความยั่งยืน
ที่มา : คณะผู้วิจัย

อภิปรายผล

จากสมมติฐานการวิจัย กระบวนการศึกษาดูงานทำให้ผู้มาศึกษาดูงานมีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน และเป็นไปในทิศทางเดียวกันมากขึ้น ทำให้เกิดความตื่นตัวและความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง และเพื่อทบทวนแนวทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง ได้กำหนดวาระการดำเนินงานการอนุรักษ์-ฟื้นฟูชุมชนด้วยตนเอง และการส่งต่อองค์ความรู้ที่ได้ไปศึกษาดูงานแก่คนในชุมชน ได้มีการประชุมวาระพิเศษที่ต้องการส่งต่อองค์ความรู้ และแนวทางการพัฒนาชุมชนให้คนในชุมชนได้รับทราบข้อมูล มีการกำหนดกิจกรรมพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างความมือ สอดคล้องกับการศึกษาเรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์ในกิจกรรม สอดคล้องกับกลยุทธ์ที่ใช้ในการขับเคลื่อนที่เน้นกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบของ มกราพันธุ์ จุฑารสภ, วชิร อมรโรจนวรวุฒิ, ศุภรีใจ เจริญสุข, เบญจพร ทิพย์ผลผลกุล, และอนิษฐา จุฑารสภ (2564) มีกลยุทธ์ 5 ประการ 1) เปิดพื้นที่การเรียนรู้ (Open Space for Learning) หมายถึง การเปิดโอกาสให้กลุ่มคน ชุมชนได้มาพูด คุยกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรี เป็นการเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้ทักษะกระบวนการเรียนรู้ (Process Skills) ให้สูงขึ้น อาทิ การฟังอย่างลึกซึ้ง การสะท้อนคิดด้วยคำถาม 2) สร้างวิถีการเรียนรู้ (Process of Learning) จากการปฏิบัติ หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ชีวิตของคนในชุมชนการเรียนรู้เป็นตัวตั้ง สร้างความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองชุมชนสังคมแบบองค์รวม มีจิตอาสาใฝ่เรียนรู้ในฐานะผู้ให้กำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังสติปัญญา 3) สร้างความเป็นเครือข่าย หมายถึง การมีข้อตกลงร่วมกัน หรือพันธะสัญญาในการขับเคลื่อนกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดความต่อเนื่อง เน้นการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม มีการนิเทศติดตามผลเพื่อให้คำชี้แนะจากผู้เชี่ยวชาญในชุมชนการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ 4) ใช้วิจัยเป็นฐาน หมายถึง การใช้กระบวนการวิจัยในการวางแผนการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบในการจัดการความรู้ด้วยการถอดบทเรียน (Lesson - Learned) อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อสร้างวินัยในการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ ทั้งก่อนการเรียน ระหว่างการเรียน และเมื่อสิ้นสุดกิจกรรมหรือโครงการ ซึ่งมีความสำคัญต่อการย้ำหลักคิดหลักการปฏิบัติที่ทำให้เกิดระบบการเรียนรู้ที่ถูกต้องมีความเป็นวิชาการคู่กับการปฏิบัติจริงก่อให้เกิด “ปัญญาปฏิบัติ” จากการเรียนรู้นั้น ๆ และ 5) สร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชนจากการพัฒนาศักยภาพของตนโดยมีสถานศึกษาร่วมเป็นเครือข่ายซึ่งจะเป็นการผลานกำลังสำคัญทั้งระบบการจัดการศึกษา และการพัฒนาชุมชนเข้าด้วยกัน เป็นการลดต้นทุนในการพัฒนาบุคลากรลดระยะเวลาที่ใช้ และลดงบประมาณที่ใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบเดิม ๆ เพราะเป็นการพัฒนาบุคลากรไปพร้อมกับการพัฒนางานประจำ ไม่ใช่การเพิ่มงานแต่เป็นการเพิ่มคุณภาพ พร้อมกับการประเมินความคาดหวังก่อนออกเดินทางไปเรียนรู้ (Before Action Review : BAR) สิ่งนี้จะทำให้มีเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจนตั้งแต่ต้น ต้องใช้ร่วมกับเครื่องมือการประเมินผลการเรียนรู้ในแบบรายวัน หรือภาพรวมหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมทั้งหมด (After Action Review : AAR) และการสัมภาษณ์ (Interview) ต้องประเมินสถานการณ์การตั้งคำถาม/สัมภาษณ์ การเปิดพื้นที่ให้ซักถามพร้อม ๆ กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

จากกระบวนการศึกษาดูงาน พบว่า มีผลต่อแนวทางการพัฒนาชุมชน การเปิดกว้างในการร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาได้ประโยชน์จากการกระตุ้นกระบวนการให้เห็นมโนภาพก่อนจะวางแผนและผังการพัฒนาชุมชนจริง จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นกันมากยิ่งขึ้น ได้รับความรู้ด้านธุรกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดระบบการบริหารจัดการภายในชุมชน การบริหารทรัพยากรบุคคล บริหารงานส่วนต่าง ๆ ได้แลกเปลี่ยนมุมมองทัศนคติ มีการส่งต่อความรู้ที่ได้รับจากการไปศึกษาดูงานกับวิทยากรของแต่ละสถานที่ และได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้มาศึกษาดูงานด้วยกันเอง ทำให้ลดความขัดแย้ง และเปิดใจรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย

เกิดความเสมอภาคในการแสดงความคิดเห็น และทำให้เห็นภาพรูปธรรมในแนวทางการพัฒนาชุมชนของตนเองจนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในระดับของการร่วมลงมือทำ

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. สรุป

กระบวนการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาและยกระดับการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพและกิจกรรมของชุมชนด้วยตนเอง เป็นที่เห็นชอบร่วมกันว่าสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งจากกระบวนการดำเนินงานดังกล่าว มีผลต่อการประเมินศักยภาพของพื้นที่ในการเตรียมการนำเสนอสู่การเป็นเมืองมรดกโลก เพื่อให้สอดคล้องตามแนวปฏิบัติในการดำเนินงานตามอนุสัญญามรดกโลก ซึ่งจะต้องมีการปกป้องคุ้มครองและบริหารจัดการเพื่อรักษาคุณค่าความแท้ของพื้นที่ โดยมีมาตรการทางกฎหมายทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่น มีการกำหนดขอบเขตในการจัดการพื้นที่ มีระบบการจัดการที่สอดคล้องในแต่ละพื้นที่ มีแผนระยะดำเนินงาน รวมทั้งต้องมีความยั่งยืนต่อความเป็นอยู่ของชุมชน และจากการศึกษาสามารถสรุปผลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ได้ดังนี้

สามารถนำมาตอบสมมุติฐานในการวิจัยได้ว่า การใช้กระบวนการศึกษาดูงานนั้น จะส่งผลให้ชุมชนลดความขัดแย้ง สร้างความเสมอภาค และสมานฉันท์ ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดทำแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน การพัฒนาคุณภาพ กิจกรรมของชุมชนเป็นที่เห็นชอบร่วมกันและสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งเป็นการบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษา และใช้เป็นแนวทางในการจัดกระบวนการพัฒนาพื้นที่ให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษา การศึกษาดูงานชุมชนมุสลิมบ้านบน จังหวัดสงขลา ทำให้ค้นพบปัจจัยที่ทำให้กระบวนการศึกษาดูงานประสบความสำเร็จ 3 ประการ ดังนี้

2.1 สถานที่ในการศึกษาดูงานที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชน จะทำให้ผู้ที่มาดูงานง่ายต่อการนำข้อมูลที่ได้มาปรับใช้ในบริบทของชุมชนของตนเอง ระดับการพัฒนาของสถานที่ดูงาน ตั้งแต่การอนุรักษ์อาคาร ศิลปะอิสลาม การพัฒนาบริบทชุมชนให้น่าอยู่ การรองรับนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับชุมชน ไปจนถึงระบบในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งสามารถทำให้ผู้ที่มาศึกษาดูงานมีแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเอง และสามารถแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.2 กรณีการศึกษาดูงานชุมชนมุสลิมบ้านบน การจัดกระบวนการศึกษาดูงานสามารถร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเมืองเก่าสงขลา เพื่อเตรียมความพร้อมและรองรับการพัฒนาในอนาคต โดยสามารถนำแผนและผังแนวทางการพัฒนามาใช้บูรณาการร่วมกับหลาย ๆ หน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา สร้างผลการดำเนินงานให้เป็นรูปธรรมได้ และสามารถเป็นแนวทางให้กับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

2.3 การคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาดูงาน ส่งผลต่อการจัดตั้งคณะบริหารจัดการชุมชนมุสลิมบ้านบน ให้มีการกระจายอำนาจ และความร่วมมือสู่ชุมชน สร้างความเสมอภาคและสมานฉันท์

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มงานจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. (2562). การดำเนินงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมในระดับจังหวัด. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เบญจวรรณ ปานแมน และ กมลวรรณ แสงธรรมทวี. (2565). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ย่านตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม, 12(2), 350.
- พนัส ปรีวาสนา. (2564). เครื่องมือเปิดหูเปิดตา (ศึกษาดูงาน). [เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/691200>
- พระวัชชัย สุนดิธมโม (วรรณนาวัน). (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
- มกราพันธ์ จุฑะรสก, วัชร อมรโรจน์วรูฒิ, ศุภกรใจ เจริญสุข, เบญจพร ทิพย์ผลาผลกุล, และ อณิษฐา จุฑะรสก. (2564). นวัตกรรมหลักสูตร : กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบเชิงสร้างสรรค์และจิตบริการด้วยหัวใจความเป็นมนุษย์ในสังคมพหุวัฒนธรรมสู่การสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพและสาธารณสุข สถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 30(1),148.
- Kevin Lynch. (1960). *The image of the city*. USA: the Massachusetts Institute of Technology and the President and Fellows of Harvard College.
- Henry Sanoff. (2000). *Community participation methods in design and planning*. USA: John Wiley & Sons, Inc.
- The Urbanis. (2020). ความสัมพันธ์ระหว่างเรา : คนกับพื้นที่เมือง และการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ อย่างมีชีวิตชีวา. [เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <https://theurbanis.com/publicrealm/01/09/2020/2717>